

**ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԱՇԵԳԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԸ
(Ընդհանուր ակնարկ)**

Բանալի բառեր՝ Գրիգոր Մարաշեցի, Մատենադարան, Մայր ցուցակ, ձեռագիր, ժողովածու, հիշատակարան, երկ, ողբ:

Գրիգոր Մարաշեցին (Հեսվանցին) ժԲ դարի նշանավոր հայերից է, սակայն նրա կյանքն ու ստեղծագործությունները դեռևս հանգամանալի ուսումնասիրված չեն: Տարբեր ժամանակաշրջաններում իրենց աշխատություններում կամ առանձին հոդվածներով Գրիգոր Մարաշեցուն անդրադարձել են Ղևոնդ վ. Ալիշանը¹, Հրաչյա Աճառյանը², Գարեգին վ. Զարբհանալյանը³, Արշակ Մազոյանը⁴, Հ. Մելյանը⁵, Հակոբ Քյոսեյանը⁶:

Գրիգոր Մարաշեցու մասին առաջին անգամ խոսում է Ղևոնդ Ալիշանը՝ Մասուտ սուլթանի ասպատակությունները նկարագրելիս. «Անուանի էր այն ատեններ հօս՝ բնիկ Մարաշցի Գրիգոր վարդապետ մը Իմաստասէր անուանեալ, և նստէր Մարաշայ մօտ հռչակաւոր Յեսուանց-անապատ ըսուած վանքը... Թուի թէ իր հայրենեաց պատահարէն վշտացեալ՝ ողբական գրիչ առաւ, այլ փոխանակ զքաղաքն ողբալուն ինքն իր ներքին քաղաքը կողբայ»⁷: Այդ մասին նաև Մարաշեցին է իր հիշատակարանում գրում. «Արդ, յորժամ սկսա զհիշատակարանս, թուրքն կանչեց, և զսիրտս վրդովեց և անհնարին տրտմութիւն պատեաց...»⁸:

Մարաշեցու կենսագրությանը վերաբերող քիչ տեղեկությունները հիմնականում քաղում ենք նրա ստեղծագործություններից: Հայտնի է, որ ապրել է Կիլիկիայի Մարաշ քաղաքի մոտ գտնվող Հեսվանց անապատում: Իր «Վայ գրքի» առաջաբանում նշում է, որ այն սկսել է գրել 1149 թ.: Նույն «Վայ գրքում» իր

¹ Ղ. Ալիշան, Շնորհալի եւ պարագայ իւր, Վենետիկ., Ս. Ղազար, 1872, էջ 217:

² Հ. Աճառյան, Հայոց անձնանունների բառարան, հ. 1, Երևան, 1942, էջ 557-558:

³ Գ. Զարբհանալյան, Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն, Գ. տպ., Վենետիկ, 1897, էջ 662:

⁴ Ա. Մազոյան, «Գրիգոր Մարաշեցի», Բեշ, 1980, 3 (42), էջ 190-196:

⁵ Հ. Մելյան, «Գրիգոր Մարաշեցին և նրա ստեղծագործությունները», էջմիածին, 1960, Զ., էջ 36-43:

⁶ Հ. Քյոսեյան, Ներածություն հայ եկեղեցական մատենագրության, Երևան, 2018, էջ 358-362:

⁷ Ղ. Ալիշան, նշվ. աշխ., էջ 217:

⁸ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, կզմ. Օ. Եգանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթաբյան, հ. Ա, Երևան, 1984, էջ 454 (այսուհետև՝ Մայր ցուցակ ՄՄ, Ա.):

մասին գրում է. «...Ստեղծ զքեզ Արարիչն ընդ հոգւոյ՝ որպէս ակն ի մարմին, և ի միասին կապակցեալ հոգւով և մարմնով և շնչով առաքեալ յաշխարհ ի հազար ամի արքայութեանս, ի լցեալս կարգաւք և կրանիւք և ուղի՛ղ հաւատով ճգնաւորական ժուժկալութեամբ և արիական հանդիսի՛ն տալ պատերազմ ընդդէմ խաբող մարդասպան գազանին...»⁹: Մեկ այլ տեղ Մարաշեցին վկայում է իր երկարամյա գործունեության մասին գրելով. «Բայց ես, թէպէտ և բազում տարիք աշխատեցայ, այլ ի յաւարտում գրոցս հասի և ոչ ի գլուխ ապաշխարութեան»¹⁰:

Հաջորդ դարերում Մարաշեցու գործի ընդօրինակություններում նրան տրվող «Իմաստասէր», «Անյաղթ գիտնական», «Հոգեմատեան հոռտոր», «Յետուանցի ճգնաւոր», «Միայնակեաց ճգնաւոր» տիտղոսներից կարելի է ենթադրել, որ մեծ համբավ է վայելել ոչ միայն իր ժամանակակիցների, այլև հետագա սերունդների կողմից: Գարեգին վ. Զարբհանալյանն այս մասին գրում է. «Գրիգոր Իմաստասէր, որ Մարաշու Յեսուանց անապատին միաբաններէն էր և իր ընկերակիցներէն այս պատուոյ անուամբը մեծարուած»¹¹: Աճառյանը Մարաշեցուն համարում է Մաշկեոր վանքի հիմնադիր՝ շփոթելով Գրիգոր Մաշկեորցու հետ, որի մասին Մատթեոս Ուռհայեցին իր պատմության մեջ գրում է, որ 1114 թ. Մարաշի մոտ տեղի ունեցած մեծ երկրաշարժին զոհվել է¹²: Աճառյանը սխալմունք է համարում միայն թվականը. «Մարաշի մեծ երկրաշարժի ժամանակ Յեսուանց վանքի տակ մնալով մեռել է 1114 թ.: Այս թվականը սխալ է»¹³: Սակայն, ինչպես տեսնում ենք Մարաշեցու հիշատակարանից, նա 1149 թ. ողջ է եղել, ուստի ենթադրելի է, որ Աճառյանի հիշատակած Գրիգորը և Գրիգոր Մարաշեցին տարբեր անձնավորություններ են: Այնուամենայնիվ, կարելի է ենթադրել, որ Մարաշեցին, լինելով մեծ գիտնական և իմաստասեր, կարևոր դեր է խաղացել վանքի զարգացման գործում:

Գրիգոր Մարաշեցու անվամբ հայտնի են հետևյալ երկերը.

1. «Վայ Գիրքը»՝ «Վա՛յք ողբոց մեղուցեալ անձին խոստովանաբար ասացեալ առաջի Աստուծոյ Գրիգորի Միայնաւոր ճգնաւորի Յեսուացւոյ եւ անյաղթ գիտնականի՝ յանդիմանութիւն հոգոյ և մարմնոյ, ի զգաստութիւն բարուց եւ յուղղութիւն սխալանաց ի բղխումն արտասուաց և ի խայտառակութիւն մեղաց և ծուլութեան, որ էր ի թուիս ՇՂԸ.» (1149)»:

2. «Մեղաները»՝ «Սկիզբն խոստովանութեան և յայտնութեան գաղտնեաց,

⁹ Գրիգոր Մարաշեցի, Վայեր, Ողբեր, Մեղաներ, բնագիրը և թրգ. Գ. Թերզյանի, Երևան, 2020, էջ 296-7:

¹⁰ Մայր ցուցակ ՄՄ, Ա., էջ 454-455:

¹¹ Գարեգին վ. Զարբհանալյան, նշվ. աշխ., էջ 662:

¹² Մատթեոս Ուռհայեցի, Ժամանակագրութիւն, աշխ. թրգ. և ծնթ. Հրաչ Բարթիկյանի, Երևան, 1991, էջ 364:

¹³ Հ. Աճառյան, նշվ. աշխ., էջ 558:

պատմութիւն յանցանաց Գրիգորի անյաղթ գիտնականի և հոգեմատեան հոե-տորի, որ էր բնակել յանապատին, որ կոչի Յեսուանց, ասացեալ մեղայիւ առաջի ծածկագիտիդ Աստուծոյ, որով զամենայն տեսանես յառաջ քան զլինել նոցա, խրատ անձին»:

3. Եվ «Գրիգորի միայնաւոր ճգնաւորի Յեսուացոյ և անյաղթ գիտնականի ասացեալ ի վա՛յ գրոցն» վերնագիրը կրող երկը: Ալիշանը ենթադրում է, որ Մարաշեցին «Ուրիշ՝ աւելի իմաստասիրական գործ մը գրած էր»¹⁴:

Որոշ ուսումնասիրողներ Գրիգոր Մարաշեցուն են վերագրել նաև Գրիգոր Սկեռացու՝ Աստվածածնին նվիրված ներբողը¹⁵. «Բանք գովեստից պատմագրաբար յաղագս ծննդեան և սննդեան և քաղաքավարութեան, և վասն փոխման ամենասրբունհոյ և փառաւորեալ միշտ Կուսին Մարիամու Աստուածածնին», և աղոթքը՝ «Նորին Գրիգորի ասացեալ աղօթք, որ ի խորհրդեանն սուրբ և մեղսաքաւիչ պատարագին մատուցանի Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ»¹⁶: Այս շփոթութիւնը, որ անունների նույնութեան պատճառով առաջացել է հետագա դարերում, հիմնված է 1760 թ. ընդօրինակված ՄՄ Հ^ր 38 ձեռագրի¹⁷ վրա, որտեղ նշյալ գործերը հայտնի են Գրիգոր Մարաշեցու անվամբ: Սակայն ավելի հին՝ ԺԴ-ԺԵ. դդ. ձեռագրերում¹⁸ դրանք վերագրվում են Գրիգոր Սկեռացուն, ինչն էլ հիմք է տալիս ենթադրելու, որ վերոնշյալ գործերի հեղինակը Գրիգոր Սկեռացին է:

Այժմ միասնական-ժամանակագրական կարգով թվարկենք և բնորոշենք Մաշտոցյան Մատենադարանի (ՄՄ), Երուսաղեմի Ս. Հակոբյանց (Եղմ.), Մխիթարյանց Վենետիկի (Վնտկ.) և Վիեննայի (Վիեն.) մատենադարանների մեզ հայտնի այն ձեռագրերը, որոնք պարունակում են Գրիգոր Մարաշեցու երկերը.

1. ՄՄ 640, Ժողովածու, 1297 թ., Հայելի գյուղ: Գրիշ՝ Հեթում քահանա, ստացող՝ Վասիլ Հայլեկեցի: 317 թերթ, թուղթ, 16,5×12 սմ, միասյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Գրիգոր Մարաշեցու գործը ամփոփված է 224բ-232բ թերթերում, որից հետո շուրջ 60 թերթ, ցավոք, թափվել է, հետևաբար գործի մի փոքր մասն է պահպանվել¹⁹:

2. ՄՄ 108, Ժողովածու, 1322 թ., Երուսաղեմ: Գրիշ՝ Թորոս, կազմող՝ Մատ-

¹⁴ Դ. Ալիշան, նույն տեղում, էջ 219:

¹⁵ **Գրիգոր Մարաշեցի**, Բան գովեստից պատմագրաբար, յաղագս փոխման Ամենասրբունհոյ և փառաւորեալ միշտ Կուսին Մարիամու Աստուածածնին, հրատ. պտր. Ա. Մադոյեան, Ս. Էջմիածին, 2017: Տե՛ս Հ. Մելյան, «Գրիգոր Մարաշեցին և նրա ստեղծագործությունները», էջմիածին, 1960, Զ., էջ էջ 39:

¹⁶ **Գրիգոր Սկեռացի**, Գիրք աղօթից, Կ. Պոլիս, 1742, աշխարհաբար թարգմանությունը՝ **Գրիգոր Սկեռացի**, Աղոթագիրք, քրգ. Գ. Թերզյան, Երևան, 2018:

¹⁷ Մայր ցուցակ ՄՄ, Ա., էջ 132-133:

¹⁸ ՄՄ 1521, 423ա-5ա, նաև՝ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մեծի տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան, Անթիլիաս-Լիբանան, 1984, էջ 322, ձեռ. 85:

¹⁹ Մայր ցուցակ ՄՄ, Գ., կզմ. Օ. Եգանեան, Երևան, 2007, էջ 164:

Թեոս, ստացող՝ Հակոբոս երեց Արևելյի: 274 թերթ, թուղթ, 18,2×12,2 սմ, միասյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Սա Մաշտոցյան Մատենադարանում պահվող միակ և հնագույն ձեռագիրն է, որտեղ Գրիգոր Մարաշեցու գործերն ամբողջությամբ են, և «Վայ Գրքում» ու «Մեղաներում» կան այնպիսի հատվածներ, որոնք մյուս ձեռագրերում բացակայում են: Ձեռագիրը գտնվում է վատ վիճակում, թերթերը և պրակները խառնված են: Բովանդակությունը՝ 9բ-183ա²⁰:

3. ՄՄ 10182, Ժողովածու, 1346 թ. Գրո անապատ (Սեբաստիա): Գրիչ՝ Գրիգոր քահանա, ստացող՝ գրիչը և Ստեփանոս: 446 թերթ, թուղթ, 19×13,5 սմ, երկսյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Ձեռագիրը պարունակում է «Մեղաները»՝ 231ա-241ա մասամբ՝ գրչի հետևյալ հիշատակագրությամբ՝ «Նաև այլ բազում է թողել առաջին գրիչն և համառոտ էր գրել զմեղայ քո, զի թուղթն պակաս էր» (241ա)²¹:

4. Եղմ. 1110, Ճառընտիր, 1355-1363 թթ., երուսաղեմ, Ս. Փրկիչ: Գրիչ և ստացող՝ Ստեփանոս երեց՝ որդի Մեհևանի: 1062 թերթ, թուղթ, 18×13×10 սմ, միասյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Ձեռագրում պահպանվել են «Վայ Գիրքը»՝ էջ 969 և «Մեղաները»՝ էջ 1008-1020, որոնք նորից ամբողջական չեն²²:

5. ՄՄ 2680, Ժողովածու, 1371-1378 թթ., Անկեղակոտ: Գրիչ, ստացող՝ Մատթեոս երեց: 586 թերթ, թուղթ, 26,5×18 սմ, երկսյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Գրիգոր Մարաշեցու գործն ամփոփված է 461բ-470բ՝ «Սկիզբը խոստովանութեան, յայտնութեան գաղտնեաց...» և «Վայ գրքից»՝ հատվածաբար 470բ-484բ²³:

6. Վնտկ. 2019/1128, Ժողովածու, 1458 թ., Սիս՝ Գրիչ՝ Ա. Հովհաննես, կազմող՝ Մշեցի Աստվածատուր եպիսկոպոս, ստացող՝ տիկին Մարուն: 308 թերթ, թուղթ, 14×19 սմ, միասյուն, բոլորգիր, կիսակաշի լաթակազմ: Ձեռագրում կան՝ Մարաշեցու «Վայ գիրքը»՝ 1ա-72բ, որը նախապես ամբողջական է եղել, հետագայում սկզբի թերթերն ընկել են, և «վայերը» սկսվում են ՃԽԱ. համարով, ապա՝ «Մեղաները»՝ 73ա-134բ²⁴:

7. Եղմ. 1840, Ժողովածու, 1468 թ., երուսաղեմ: Գրիչ՝ Ա. Աստվածատուր վրդ. Տրապիզոնցի: 244 թերթ, թուղթ, 20×15×1,5 սմ, միասյուն, նոտրգիր,

²⁰ Մայր ցուցակ ՄՄ, Ա., էջ 451-455:

²¹ Ցուցակ Ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի (համառոտ), հ. Բ, կզմ. Օ. Եգանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթաբյան, Երևան, 1970, էջ 1062-3:

²² Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Յակոբեանց, հ. Դ., կազմ. Նորայր եպս. Պողարեան, Երուսաղեմ, 1969, էջ 169:

²³ Մայր ցուցակ ՄՄ, Ը., խմբ. Գէորգ Տէր-Վարդանեանի, Երևան, 2013, էջ 1145-1146:

²⁴ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, հ. է., կազմ. Սահակ վրդ. Ճեմճեմեան, Վենետիկ - Ս. Ղազար, 1996, էջ 195: Մխիթարեանց Վենետիկի մատենադարանի ձեռագրերի համարները նշել ենք կոտորակաձև՝ նախ գույքահամարները, ապա՝ քեֆ նշան՝ /, հետո՝ ցուցակի համարները:

կազմ՝ կիսալաթ: Ձեռագիրն ընդգրկում է Գրիգոր Մարաշեցու «Մեղաները»՝ մասնակի՝ էջ 181-189²⁵:

8. ՄՄ 2335, Ժողովածու, 1476 թ., երուսաղեմ: Գրիչ՝ Անանուն, Կարապետ քահանա: 311 թերթ, թուղթ, 17,2×12,5, միասյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Ձեռագրի 293ա-4ա էջերում կան «Վայ Գրքի» հատվածներ²⁶:

9. ՄՄ 1475, Ժողովածու, 1539 թ., Ս. Կարապետի վանք: Գրիչ՝ Գաբրիել, ստացող՝ Գրիգոր մահտեսի: 255 թերթ, թուղթ, 26,5×17,5 սմ, երկսյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Ձեռագրի 168ա-78բ թերթերում կա Գրիգոր Մարաշեցու միայն «Վայ Գիրքը», այն էլ հատվածաբար²⁷:

10. Եղմ. 256, Ոսկեփորիկ, 1599 թ., Ֆռնաւա: Գրիչ՝ Աղազար, որդի Պաղտասարի և աշակերտ Վասիլ եպիսոպոսի, ստացող՝ Վասիլ եպս.: 492 թերթ, թուղթ, 27×19×6 սմ, երկսյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Ձեռագիրը պարունակում է միայն «Վայ Գիրքը», որն ընդգրկված է 326-348 էջերում, և դատելով էջերի քանակից, հավանաբար ամբողջական չէ²⁸:

11. ՄՄ 8172, Ժողովածու, 1608 թ., Ասպահան: Գրիչ՝ Սիմեոն, Հովհաննես աբեղա: 129 թերթ, թուղթ, 19,7×13,5 սմ, միասյուն, նոտրգիր, կազմ՝ ստվարաթուղթ: Ձեռագրում կան միայն «Մեղաները»՝ 40ա-103ա²⁹:

12. Եղմ. 1344, Ժողովածու, 1619 թ., Արմուտ Թաղ գյուղ, Տյուրիկ: Գրիչ և ստացող՝ Բարսեղ կրոնավոր՝ որդի Մխիթարի: 484 թերթ, թուղթ, 16×10×5,5 սմ, միասյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Ձեռագիրը բովանդակում է միայն «Մեղաների» որոշ հատվածներ՝ էջ 423-440³⁰:

13. ՄՄ 7013, Ժողովածու, 1645 թ.: Գրիչ՝ Ավետ, ստացող՝ Հովհաննես կրոնավոր: 80 թերթ, թուղթ, 15,8×12 սմ, միասյուն, նոտրգիր, կաշեկազմ: Ձեռագրում կան «Մեղաները»՝ 20ա-45բ, և «Վայ Գիրքը»՝ 46ա-71բ³¹:

14. Եղմ. 1557, Փարոզգիրք, 1687 թ., Ստամբուլ: Գրիչ՝ Գրիգոր երեց: 370 թերթ, թուղթ, 14×10×3,5 սմ, միասյուն, նոտրգիր, կաշեկազմ: Ձեռագիրն ընդգրկում է Գրիգոր Մարաշեցու «Վասն աւոր մահուան» երկը՝ էջ 206-220³²:

15. ՄՄ 2251, Ժողովածու, 1694 թ., Կոստանդնուպոլիս: Գրիչ՝ Գրիգոր երեց,

²⁵ Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Յակոբեանց, հ. 2., կզմ. Նորայր եպս. Պողարեան, Երուսաղեմ, 1972, էջ 218:

²⁶ Մայր ցուցակ ՄՄ, է., խմբ. Գեորգ Տէր-Վարդանեանի, Երևան, 2012, էջ 992:

²⁷ Մայր ցուցակ ՄՄ, Դ., կզմ. Ա. Քեօշեքեան, Կ. Սուքիասեան, Յ. Քեօշեքեան, Երևան, 2008, էջ 1348:

²⁸ Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Յակոբեանց, հ. Բ., կազմ. Նորայր եպս. Պողարեան, Երուսաղեմ, 1967, էջ 39:

²⁹ Մայր ցուցակ ՄՄ, Բ., էջ 687:

³⁰ Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Յակոբեանց, հ. Դ., կազմ. Նորայր եպս. Պողարեան, Երուսաղեմ, 1969 էջ 613:

³¹ Մայր ցուցակ ՄՄ, Բ., էջ 441:

³² Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Յակոբեանց, հ. 5, կզմ. Նորայր եպս. Պողարեան, Երուսաղեմ, 1971, էջ 328:

ստացող՝ Հովհան վարդապետ: 272 թերթ, թուղթ, $20 \times 14,5$ սմ, երկայուն, նոտրգիր, կաշեկազմ: Ձեռագրիրն ունի Գրիգոր Մարաշեցու «Վայ Գրքի» հատվածներ՝ 52ա-4բ³³:

16. եղմ. 807, ժողովածու, 1731 թ., երուսաղեմ: Գրիչ՝ Կիրակոս դպիր, ստացող՝ Կյուրեղ վրդ. Զուղայեցի, կազմող՝ Ղազար վրդ. եվդոկիացի: 262 թերթ, թուղթ, $21 \times 16 \times 4$ սմ, երկայուն, նոտրգիր, կաշեկազմ: Ձեռագրում պահպանվել են «Վայ Գիրքը»՝ 209ա և «Մեղաները»՝ 231ա հավանաբար մինչև 238բ: էջերի քանակից կարելի է ենթադրել, որ «Մեղաները» հատվածաբար են ընդգրկված³⁴:

17. ՄՄ 724, ժողովածու (ձեռ. Ա.), 1736 թ., երուսաղեմ: Գրիչ՝ Հովասափ վարդապետ, ստացող՝ Հովասափ վրդ., Նիկողոս վրդ., Կարապետ վրդ.: 199 թերթ, թուղթ, $16,5 \times 11$ սմ, միասյուն, նոտրգիր, կաշեկազմ: Ձեռագիրն ունի Գրիգոր Մարաշեցու «Վայ գիրքը»՝ 146ա-8բ, և «Վասն աւուր մահուան» գործը՝ 148բ-58ա³⁵:

18. ՄՄ 38, ժողովածու, 1760 թ., Գանձասար: Գրիչ, ստացող՝ Դավիթ վարդապետ Թիֆլիզեցի՝ ի վայելումն Թագուհի կույսին, կազմող՝ Տէր Ղազար: 104 թերթ, թուղթ, $17,2 \times 10,5$, միասյուն, նոտրգիր, կաշեկազմ: Ձեռագրում Գրիգոր Մարաշեցու գործերն ամբողջական չեն, 61բ-69բ էջերում կան միայն «Վայ գրքի» և «Մեղաների» որոշ հատվածներ: Հավանական է, որ գրիչը ձեռագիրը որպես աղոթագիրք է կազմել, և ինչպես հիշատակարանում է նշում՝ հավաքել է տարբեր հայրերի աղոթքներից, ընդ որում նաև՝ Գրիգոր Մարաշեցու գործերից³⁶:

19. Վնտկ. 654/1232, ժողովածու, Ժե. դ.: Գրիչ՝ Հակոբ աբեղա, ստացող՝ Հովհաննես կրոնավոր: 205 թերթ, թուղթ, $8,6 \times 13$, միասյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Ձեռագիրն ամբողջությամբ նվիրված է Գրիգոր Մարաշեցու գործերին և բովանդակում է «Վայերն» ու «Մեղաները»՝ 2ա-205բ³⁷:

20. Վիեն. 386, Աղոթագիրք, Ժե-ԺԶ. դդ., Թեոդոպոլիս: Գրիչ՝ Ասլան դպիր, ստացող՝ տեր Մինաս վրդ.: 415 թերթ, թուղթ, 15×10 սմ, միասյուն, բոլորգիր, կաշեկազմ: Գրիգոր Մարաշեցու գործերն ընդգրկված են հետևյալ թերթերում՝ «Վայ Գիրք»՝ 1ա-165բ, որտեղ Գրիգոր Մարաշեցու փոխարեն հեղինակը Գրի-

³³ Մայր ցուցակ ՄՄ, է., խմբ. Գէորգ Տէր-Վարդանեանի, Երևան, 2012, էջ 652:

³⁴ Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Յակոբեանց, հ. Գ., կզմ. Նորայր եպ. Պողարեան, Երուսաղեմ, 1968, էջ 275:

³⁵ Մայր ցուցակ ՄՄ, Գ., կզմ. Օ. Եզանեան, Երևան, 2007, էջ 488:

³⁶ Մայր ցուցակ ՄՄ, Ա., էջ 132-133:

³⁷ Մայր ցուցակ Հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, հ. է., կազմ. Ս. Վ. Ճեմճեմեան, Վենետիկ, 1996, էջ 214:

գոր Մոկացի է կոչվում՝ Գրիգորի Մոկացույ «Կշտամբանք եւ յանդիմանութիւն...» և «Մեղաներ»՝ 166ա-270ա³⁸:

21. ՄՄ 8323, ժողովածու, ժԶ., ժԷ. դդ.: Ստացող՝ Մահտեսի Խեչում: 243 թերթ, թուղթ, 15,6×11, միասյուն, նոտրգիր, կաշեկազմ: Ձեռագրում կան Մարաշեցու «Վայերը»՝ 164ա-190ա, և «Վասն աւուր մահուան» աշխատությունը՝ 190ա-212բ թերթերում³⁹:

22. ՄՄ 2004, ժողովածու (ձեռ. Գ.), ժԸ. դդ.: 25 թերթ, թուղթ, 14×9,5, միասյուն, նոտրգիր, կաշեկազմ: Ձեռագիրը պարունակում է Գրիգոր Մարաշեցու միայն «Վայ գիրքը»՝ հատվածաբար՝ թերթ 175ա-181բ⁴⁰:

Գրիգոր Մարաշեցին, առաջնորդվելով Սուրբգրային խոսքով, թե՛ «Յառաջ քան զդատաստան՝ քննեա զանձն քո»⁴¹, իր «Վայ Գիրքն» սկսում է ինքնաքննությունամբ. «Վա՛յ քեզ, անձն իմ, ընդէ՛ր ոչ սկսանիս տեսանել, թէ ո՛րպէս պատրաստիս և թէ զի՞նչ պակասութիւն է ի քեզ, և քննես, թէ ո՛րպէս գնաս, և զի՞նչ պարտիս, և կամ զի՞նչ վճարեալ ես, կամ զի՞նչ գտանի ի քեզ թերութիւն»⁴²: Մարաշեցու ողջ ստեղծագործությունն ինքնաքննադատություն ու ինքնահանդիմանություն է՝ գործած և չգործած բոլոր մեղքերի համար: Յուրաքանչյուր գլուխ սկսելով «Վայ քեզ, անձ իմ», երբեմն էլ «անձ»-ը, փոխարինելով հոգի, մարմին, ականջներ, ձեռքեր և այլ բառերով, ներկայացնում է Աստծու կողմից ազատ ստեղծված ինքնիշխան բնությունը, որ մեղքի պատճառով ընկավ իր նախնական վիճակից, և այժմ իրեն սպառնում է ահեղ դատաստան, հավիտենական ամոթ և գեհենի հուր: Հեղինակը չափազանց զգայուն է իր անձի հանդեպ, և խիստ ճգնավորական ոգով քննելով իր բոլոր մեղքերը՝ հառաչում է. «Վա՛յ քեզ, ոտք իմ, զի ո՛չ աշխատեալ ճգնեցայք... ո՛չ հետևիք յերկիրն կենդանեաց, և ո՛չ խառնիք ի բանակս անմահից: Եւ ահա աւտարացար յամենայն ընտանութենէ իմանալեացն և շնեցար յանսպառ բարեացն» (ԻԲ., էջ 270)⁴³: Իսկ «Մահ մերձ կա և տանողն փութա և ո՛ր զերծուցէ...» (ՄԵ., էջ 277), «զի եկն եհաս ի վերայ քո վախճա՛ն, ժամանեա՛ց աւրհասն, հասի՛ն արհաւիրքն, ճեպեցին վրէժխնդրութիւնքն, արագո՛ւնք քան զարծուիս են հալածիչքն քո, բազմութիւնք մեղացն որ են զզաւրքսն սատանայի, զոր կամաւ և ախորժելով տիրեցուցեր քեզ: Իսկ նոքա ի ներքուստ հալածեցին և արտաքոյ եղեն դարանակալք: Հանի՛ն ի շինոյ, մերժեցին ի խաղաղութենէ, փախուցին ի բնակութենէ, ցրեցին ի մարդաձայնէ

³⁸ Յուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանի Մխիթարեանց ի Վիեննա, կազմ. Յ. վ. Տաշեան, Վիեննա, 1895, էջ 838:

³⁹ Մայր ցուցակ ՄՄ, Բ., էջ 721:

⁴⁰ Մայր ցուցակ ՄՄ, Զ., խմբ. Գեորգ Տէր-Վարդանեանի, Երևան, 2012, էջ 994-995:

⁴¹ Սիրաբ ժԸ. 21:

⁴² Գրիգոր Մարաշեցի, նույն տեղում, էջ 365:

⁴³ Այսպէս՝ շարադրամբի մէջ նշում ենք մեր՝ Գրիգոր Մարաշեցի, Երևան, 2020 զրգի հատվածների և էջերի համաճեղմեր:

մարդկութեանս: Մերժեցին ի հարց, քեցեցին ի մայրենի գըթոց, մեկնեցին յեղբարց, հեռացուցին յազգատոհմէ, աւտարացուցին ի սիրելեաց, ամայացուցին ի ծանաւթից, քակեցին ի մերձաւորաց, ճեղքեցին ի յաւգնականաց, վարեցին ի գերութիւնն անդարձ ի բազում տառապանս և ի նեղութիւն անհատ և անճար, ի ստրկութիւն ծառայութեան նստեալ ի մէջ դիւաց և ո՛չ գտեր հանգիստ ի բազում շարեաց նոցա» (ՁԲ., էջ 287): Այնուհետև ներկայացնում է Արարչագործությունը և մարդու անկումը՝ նախանձի պատճառով, կորցրած հայրենիքը, որի դռները սակայն, հավերժ չփակվեցին մարդկության առաջ, և դեռևս ժամանակ ունենք նորից վերագտնելու այն. «Մե՛ծ է հրաւէրս, բայց աւձն ի ճանապարհին դարանակալ նստի: Մի՛ գուցէ զքեզ խածատիցէ անհաւատութեամբ՝ տեսանելով զհեղգութեամբ կացեալ ի վաստակս, ի յուսոյն մաքրութեամբ միւսանգամ խնդրէ կլանել: Առ Հայրն հոգւոց ընթացիր հասանել և առ աւձին է քո ճանապարհն: Տե՛ս, ո՞րպէս զգուշութեամբ ընդ նա անցանես, ազո՛յ զոտս քո պատրաստութեամբ Աւետարանին, խաղաղութեամբ աղի ցաւով արտասուաց, որ թէ խածանէ՝ ո՛չ վնասէ, գհաւատս ընդ քեզ միանալով կարծես զվահանն յուսոյ, որպէս զի կարողութեամբ անցանես ընդ թշնամին և մտանես առ Տէր, զի սիրտ քո պատրաստեալ ընդունելութիւն Աստուծոյ հոգւոյց և ի միաւորութիւն սուրբ խորհրդոյն: Աղաւթեա՛ ստէպ-ստէպ, զի Աստուած զքեզ արժանի արասցէ» (ՃԶ., էջ 342): Եվ եթե քո բոլոր գործերում հաղթես չարին, ապա երկնային բարիքները քեզ վայ չեն լինի այն օրը, երբ Աստված դատի մարդկանց սրտի գաղտնիքները: Հետևաբար, քանի դեռ այս մարմնում ես, հոգա այդ մասին. «Այժմ լա՛ց և կոծեաց անմխիթար, սուգ զգեցիր անհատ և անվճար, յորժամ ի դառն և յանհամար մեղացդ չկտրեցար, զի Աստուած միա՛յն է հնար և ճար: Գոչեա՛ ձայնիւ աւագակին. «Յիշե՛ա զիս, Տէ՛ր, յորժամ գայցես արքայութեամբ քո», յիշեա՛ զՓրկիչն ի խաչին չարչարեալ վասն քո, զի դժուարութեան յիշատակ երկիւղած է և ապաշխարութիւն և ջանացող առնէ և փութով հաստատէ զքեզ, զի թէ ի յիշումն բերես զանմխիթարելի սուգ աղէտիցն, զղջացցի՛ս և կոծեսցի՛ս, և խոնարհեսցի՛ս: Արդ, տե՛ս զմեծութիւն վնասուն կորստեան, որպէս զի ըստ հաւասարութեան յանցանացն և ի բժշկութեան զաւգնութիւնն ընկալցի՛ս: Մե՛ծ են և դժնդակ մեղք, բազում պէտք են խոստովանութեան, դա՛ռն արտասուաց, պնդագո՛յն արթնութեան, անսպա՛ռ պահոց, զուգեսցի՛ ապաշխարութիւնն, որպէս զի ծանիցես զանձինդ զառողջութիւն և զհիւանդութիւն» (ՄԼԴ., էջ 362-3):

Մեղքերի գիտակցությունից հետո հաջորդ քայլը խոստովանությունն է, որին հեղինակը չափազանց լրջությամբ է մոտենում՝ խոստովանելով և պատմելով հոգու և մարմնի գաղտնի ու ծածուկ մեղքերը՝ գործած թե չգործած, ուստի իրեն է վերագրում այն բոլոր մեղքերը, որ մարդ կարող է իր կյանքի ընթացքում գործել նախապես մեղա գալով դրանց համար, որպեսզի փրկվի անհղ դատաստանից: Վերջում ավելացնում է. «Նաև զբազում էին, զոր ոչ գրեցի, վասն

զի ոչ էին յիշած ի գիրքս, բայց միայն ի խոստովանութիւն: Եւ ես ոչ համարեցայ պատեհ կարգել աստ վասն թեթեամտաց և տխմարաց, զի մի՛ վնասեսցին առաւել քան աւգտեսցին: Այլ զայս բաւականացուցի տունս Ռ. և Լ. (1030): Բայց ուսի՛ր զկարգ արուեստիս և զմիտք բանիս, զի թէ առաջի Աստուծոյ խոստովանիս, այդ է ոճ որպէս և գրած է, ապա թէ ընկերի շրջէ զբանիդ կարգ» (էջ 452-3):

Վերջին՝ «Վասն աւուր մահուան» աշխատութիւնը խորհրդածութիւնն է մահվան մասին, որտեղ հեղինակը նկարագրում է անխուսափելի մահվան օրը, երբ մարդ հարկադրաբար թողնում է բոլորին և միայնակ հեռանում. «աւրս եկն եհաս, զոր ո՛չ գիտէիր, և ժամ, որում ակն ոչ ունէիր, այժմ ո՛ւր է անհոգութիւնն, ո՛ւր է փափկութիւնն, ո՛ւր է գիրութիւնն, ո՛ւր է շտեմարանէն, ո՛ւր է բարեկենդանութիւնն: Եկ ահա՛ յանկարծակի, մի պահ և ամենայն ունայնացան, փոքր մի ջերմութիւն և ամենայն ոչինչ, փոքր մի ցաւ և ամենայն ընդ վայր և սնոտի: Մի գիշեր խորին և խաւարացեալ և եղկելի և տանին իբրև զգատապարտս, ուր տարողքն տանին, և ոչ գիտես» (էջ 455): Մեծ և անհայտ է մահվան խորհուրդը, և դառն ու սոսկալի է բաժակը, սակայն դրանից խուսափելն անհնար է: Մարաշեցին ամենայն մանրամասնութեամբ նկարագրում է մահվան պահին հոգու ապրումներն ու տառապանքները. «Վա՛յ ինձ, ընդէ՛ր զիս խաբէի, որպէս զիս խաղ առնէի ասելով՝ մանուկ եմ, թող զուարճանամ ի կենցաղս և փափկանամ յաշխարհիս, հեշտացուցանեմ զմարմնիս և յետոյ ապաշխարեմ, իսկ մարդասէր է Աստուած, հաւաստի առնէ ինձ ողորմութիւն և թողութիւն: Զայս զմտաւ առնէի յամենայն աւուր և զիմ կեանս չարեւք մաշեցի: Վարդապետէին ինձ, և միտ ոչ դնէի, խրատէին զիս, և ծաղր առնէի, խաւսէին վասն դատաստանին, և արհամարհէի, լսէի ի գրոց և չսեւեան առնէի, լսէի վասն մահուն և իբրև անմահ կայի և որպէս անցանելի անտես առնէի: Եւ ահաւասիկ անպատրաստ ըմբռնեցայ, և ոչ կայ աւգնական: Ահա անապաշխար հասի, և ոչ կայ ոք, որ փրկէ: Ահա աղաչեմ, և ոչ ոք է, որ լսէ, ահա պաղատիմ, և ոչ ոք է, որ ունկն մատուցանէ: Ահա տառապիմ կողկողագին, և ոչ ոք է, որ ողորմի, ահա դատապարտիմ, և ոչ ոք է, որ կեցուցանէ» (էջ 459), որովհետեւ արդար է Աստծու դատաստանը: Իսկ մարդը ոչինչ է՝ ստվեր, որդ, փոշի, անկայուն երազ: Կյանքը չի ավարտվում մահվամբ, այլ մահվամբ է, որ նոր իմաստ ու նշանակութիւն է ստանում: Ըստ այդմ էլ Մարաշեցին մարդու կյանքը բաժանում է երկու մասի՝ երկրային և երկնային, և երկրային կյանքի ճիշտ օգտագործումից է կախված երկնային կյանքի հաջող ընթացքը:

Մարաշեցին իր երկերով կարծես ստեղծում է հայ եկեղեցու յոթ խորհուրդներից մեկի՝ ապաշխարութեան ամբողջական կաղապարը, որի հիմքում զղջումն ու խոստովանութիւնն են, և երկրորդում է Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան Ողբերգութեան» երկին: Երկը ժանրային առումով քնարական-հոգևոր բնույթ ունի:

Քանի որ մեր հրատարակած բնագիրը (որի հիմքում 7 ձեռագիր է) և թարգ-

մանուկյունը նախատեսված է լայն ընթերցողների համար, այդ պատճառով տարընթերցումներ չենք տվել, ուստի հետագայում մտադիր ենք հրատարակել քննական բնագիրը, որը կնպաստի Գրիգոր Մարաշեցու ստեղծագործությունների բազմակողմանի ուսումնասիրմանը:

Մասամբ տպագրված նրա՝ «Սկիզբն խոստովանութեան եւ յայտնութեան գաղտնեաց, պատմութիւն յանցանաց...» երկի հիշատակարանը⁴⁴ բավական համահունչ է վերը բերված քաղվածքների հետ և սրանց լրացնելով՝ լավ պատկերացում է տալիս Գրիգոր Մարաշեցու մատենագրության մասին, ուստի այն այստեղ ամբողջությամբ հրատարակում ենք ըստ ՄՄ Հ^թ 108 ձեռագրի՝ թթ. 178բ-183ա:

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԱՇԵՑՈՒ ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԸ

| 178բ| Արդ, ամենայնիւ յամենայնի մեղայ, որ գրեցաւ եւ որ ոչ գրեցաւ: Նա եւս բազում էին, զոր ոչ գրեցի, վասն զի ոչ էին յիշած ի գիրքս, բայց միայն ի խոստովանութիւն: Եւ ես ոչ համարեցայ պատեհ կարգել աստ վասն թեթեամտաց եւ տխմարաց, զի մի՛ վնասցեսցին առաւել քան աւգտեսցին: Այլ զայս բաւականացուցի տունս Ռ. եւ Լ. (1030): Բայց ուսի՛ր զկարգ արուեստիս եւ զմիտք բանիս, զի թէ առաջի Աստուծոյ խոստովանիս, այդ է ոճ, որպէս եւ գրած է, ապա թէ ընկերի՝ շրջէ զբանիդ կարգ:

Արդ, ես՝ Գրիգոր, մեղաւոր անյուսութեամբ, վհատեալ ի բազմութենէ մեղաց իմոց, ոչ ունելով ակնկալութիւն կենաց զկնի աւազանին յանցման, ապա զաւրացեալ յաստուածային արինացն ի ձեռն մարգարէիցն, քաջալերելով, որ ասէ. «Ես ինձէն պատմեցից զմեղս իմ, եւ դու թողցես զամբարշտութեանս իմ»⁴⁵: | 179ա| Եւ դարձեալ, թէ. «Ասայ դու զմեղս քո, զի արդարացիս»⁴⁶, իսկզբնայ խաւսելով առ մեզ կենարարին գալստեամբն իւրով զՀաւր կամքն. եթէ «ուրախութիւն առաջի Աստուծոյ ի վերայ միոյ մեղաւորի, որ ապաշխարէ»⁴⁷: Եւ դարձեալ. «Որդիս մեռեալ էր եւ եկաց, կորուսեալ էր եւ գտաւ»⁴⁸, եւ եթէ «եւանդիս առ Յովհաննէս (= Յորգանանու) եւ խոստովանէին»⁴⁹, և եթէ «խոստովանեսցուք միմեանց զմեղս»⁵⁰. Եւ այլ անթիւս:

Արդ, ի յայս հասելով, սակաւ ինչ ոգի առեալ սկսա գրով արձանացուցանել. եւ ձեռամբ իմ ի գիրս քանդակեալ, զի ընթեռնելով զսա առաջի Աստուծոյ ի տուէ

⁴⁴ Մայր ցուցակ ՄՄ, Ա., էջ 453-455:

⁴⁵ Սղմ. ԼԱ 5:

⁴⁶ Ես. ԽԳ 26:

⁴⁷ Դուկ. ԺԵ 10:

⁴⁸ Դուկ. ԺԵ 24:

⁴⁹ Մաթ. Գ 5:

⁵⁰ Յակոբ. Ե 16:

եւ ի գիշերի եւ ի լսելիս սուրբ եղբարց հաւաստի զամենայնս, զի մի՛ մնասցէ ինչ ի սոցանէ, զի որ յիշատակաւ ի միտս հաստատեալ է, սղալանք եւ գայ ի խոստովանութիւն հաստատուն ունի գլոյս թողութեան, իսկ որ յիշէ եւ ոչ խոստովանի, չկայ վկայութիւն ի գրոց թողութեան:

| 179բ| Արդ, ես ըստ իմում յիշողութեան գրեցի սփռելով զսոցա առաջի Աստուծոյ եւ սրբոց նորա ի տուէ եւ ի գիշերի, թերեւս գտանել սակաւ ինչ մխիթարութիւն վշտագնեալ հոգոյս ի յոյս ապագայիցն: Արդ, յորժամ սկսա զՅիշատակարանս, թուրքն կանչեմք, եւ զսիրտս վրդովեց եւ անհնարին տրտմութիւն պատեաց, ես ալլում տեղոյ թողի եւ ժամանակի: Արդ, սկսանիմ զմնացեալս ի կատարումն ածել, որ յարացուցական արինակ եւ առ յոյս փրկութեան կենդանի յորդորումն մաքսաւորն եւ որ ընդ Քրիստոսի խաչեալ աւագակն. եւ նոյն ինքն Դաւիթ խոստովան եղեալ առաջի բազմաց զծածուկ յանցանացն կարիս: Որոց թէպէտ եւ ոչ ուղղութեան ժամանեալ վստահանամ, որով առանց յերկուանալոյ ողորմութեան բարիքն չափին, զգանդազանս հեղգութեան եւ պղերգութեան | 180ա| իմոյ յամենայնի ընդ միտս ածելով, սակայն խոստովան լինել զվատթարութիւնս շարութեան, որոյ եղէ կոխան ոչ լռութեամբ թագուցանել ի բարգաւաճանս ինձ ամաւթոյ պատկառանաց, յորոց լսենն ի մարդկանէ լսելով գրոյն, որ ասէ, թէ «է ամաւթ, որ հատուցանէ զանարգանս, եւ է որ պատուոյ եւ փառաց լինի առիթ»⁵¹: Վասն որոյ բարութք համարեցայ նախ զողբսն եւ զխրատս կարգել աղաչանաւք առ Աստուած եւ ապա պատմիչ ինձ լինել իմոյ մեղաց եւ անաւրէնութեանս, թէրեւս ի ձեռն այսորիկ գտից թողութիւն ամբարշտութեանս ամենայնի մեղաց, ըստ մաղթանացն Դաւթայ եւ կամ գեթ մասին իրիք: Արդ, ես ինձէն ինքնադսրով անձնադատ գերիս, կամաւորապէս մատն եղեալ բնութեանս, որպէս ոսոխ յատենի զկորստեան մեղաց խորս չափելով, զորքանութիւն երբէք | 180բ| ոչ գտի, ապա մասնաւոր բանիւք ի հանդէս թուոցն ջանացի եւ զմտացս արգելի զթիւս եւ յերեւոյթս իրին ոչ հասի, վասն զի յամենուստ պարտեալ եւ իսպառ լքեալ, իբր զյիմար խաշմեալ հերքեցայ, կորեա, վանեցա վատնել ի բազմութենէս ի մահ գրաւեցայ, արգելեցաւ, փակեցաւ, կնքեցաւ առ յինէն ամենայն մասանց կենացն հնարք: Ապա բեկութեամբ շիջեալ ափշեցայ ըստ իմաստնոյն բանի, որ ասէ. «Վա՛յ մեղաւորի, որ տարակուսեալ կացցէ ի վերայ երկուց ճանապարհաց»: Յիշեցի եւ զբան մարգարէին, թէ «ի գործս ձեռաց իւրոց կապեսցի մեղաւորն, զի ճանաչէ Տէր առնել զդատաստանս նորա»⁵², զի թէպէտ եւ այսպէս է գրեալ, սակայն ես ոչ դադարեցից զանաւրէնութիւնս իմ պատմել եւ հոգալ վասն անթիւ բազմութեան մեղաց իոմց, զգործոց, | 181ա| պարտեաց և զանչափութիւն շարեաց իմանալեաց սգայարանացս իմ, զխորհրդոց և զմտածու-

⁵¹ Սիր. Գ 24:

⁵² Սղմ. Թ 17:

թեանց, զանդադար աւտարոտի զսղալանաց իմոց զթերութիւն: Զի թէպէտեւ անկարելի է զանցուածս անձին իմոյ առուլ ի միտ, բայց զոր կարացի յիշել՝ ոչ թագուցի՝ ուսեալ ի Յովսէէ, որ ասէ. «Առէք ընդ ձեզ բանս և դարձարուք առ Տէր Աստուած ձեր և ասացէք ցնա կարող ես թողուլ զմեզս, զի ընդունիցիք զբարիս եւ վայելեսցեն ի բարութեան անձինք ձեր»⁵³: Եւ Դաւիթ ասէ. «Ինձ մերձենալ առ Աստուած բարի է և դնել առ Տէր զյոյս իմ»⁵⁴, եւ եթէ. «Խոստովան եղերուք Տեառն, զի բարի է»⁵⁵, և «խոստովան եղերուք Տեառն, զի քաղցր է»⁵⁶, եւ եթէ. «Մտեք ընդ դրունս նորա խոստովանութեամբ»⁵⁷, և «խոստովանութիւն մեծ վայելչութիւն է առաջի Աստուծոյ և սրբոց նորա»⁵⁸: Արդ, զսոսայ եղեալ կամուրջ վկայութեան մարգարէից եւ առաքելոց, և Տեառն, որ գլուխն է |181թ| ամենեցուն եւ Տէր քաւութեան, եւ զի ալիք կենցաղոյս բերին ինձ զմեզս, անցանել ի վերայ ծովացեալ մրրկաց արկածից բանասրկուին: Հետակտուր ժամանելով առ որ յոյսն է մեղաւորաց Քրիստոս, և առ Հայրն ամենակալ և Հոգին Սուրբ՝ համագոյ մի Աստուածութիւն, երեք անձինք և մի իշխանութիւն, թագաւորութիւն, մի կամ արարչութեամբ, որ և ի բարկութեան միշտ զողորմութիւն իւր ունի բարեխաւս, որում և ես պաղատիմ բռնադատելով զգթութիւն ողորմութեան նորա, և գրեմ աղալթս մշտամատոյցս, զայս նոր ընծայտ առ ողորմ. Աղերս թախծագին ձայնի ողբերգութեան այսր մատենի, զի հանցէ զիս ի խորոց մահուս անդրնդոց մեղացս չքնաղ ապրել ընդ մարգարէին փրկելոյ եւ ընկալցի զխոստովանութիւն անձնադատ բանից, ի հոտ անուշից, և շնորհեսցէ մխիթար |182ա| դառնութեան վշտացս ուժգին հեծութեան յուսահատելոյս, և զփակեալն մուտս կենաց ի սպառումն շնչոյս բացցէ, զի կարող է յամենայնի թողուլ զմեղանս բազմաբեռինս, ընկղմել և չքացուցանել, բառնալ ի միջոյ իբր զճանճանչ փոքու կայծական սահմանեալ ի չափ ոչ էից, ընկենուլ եւ կորուսանել ի տիեզերատարած ծովու: Եւ քանզի ի գլուխ կատարման հասեալ սակաւամասնեա կտակի այսր ողբերգութեան աղաչել զՏէր, զի արասցէ վախճան դադարման առնուլ ընդ այս ցբանից մաղթանաց ինքնանախատս կշտամբութեամբ, եւ որ յիս կրին չար սովորութիւնք ընկալեալ զսահման աւետեաց ակնկալութեան դատապարտելոյս: Լսելով Տեառն, որ ասէ. «Ոչ են կամք առաջի Հաւր իմոյ, եթէ կորնչիցի մի ի փոքրկանցս յայսցանէ»⁵⁹: Ահա Աստուած խաւսեցաւ, եւ որ կարգասցէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ: |182բ| Արդ, եթէ հանդիպի ոք բազմամեղ, իբրեւ զիս, եւ կամիցի դիմել առ

⁵³ Ովսէ ԺԳ 3:

⁵⁴ Սղմ. ՀԲ 28:

⁵⁵ Սղմ. ՃԺԷ 1:

⁵⁶ Սղմ. ՃԵ 1:

⁵⁷ Սղմ. ՂԹ 4:

⁵⁸ Հմմտ. Սմդ. ՂԵ 6:

⁵⁹ Մաթ. ԺԸ 14:

Տէր, այս է ճանապարհ անմոլար. նախ ողբալ վայիւք և ապա ստոյգ խոստովանութեամբս մատչել առ Տէր եւ անհաշտ ատելութեամբ վարել առ ամենայն տեսակս մեղաց, ընդ մարգարէին, թէ «զմեղս ատեցի և անարգեցի»⁶⁰, եւ այս է կատարեալ սահման ապաշխարողի աներկբայելի:

Բայց ես, թէպէտ եւ բազում տարիք աշխատեցայ, այլ ի յաւարտում գրոցս հասի եւ ոչ ի գլուխ ապաշխարութեան, յաղագս մեղսասիրութեանս ամենայն վաստակս եւ տաժանմունքս խոտան գտան, վասն զի պարտ է մահու չափ հակառակ կալ ընդդէմ մեղացն եւ ոչ ծուլութեամբ և դանդաղանաւք հեղգալ: Զի որպէս ընդ կեանք եւ ընդ մահ է միջոց, նոյնպէս արեամբ չափ ընդ արդարութիւն եւ ընդ մեղսն դնել խտրոց, եւ ապա զերծանի, | 183ա | եւ այս ի ձեռն բարեխաւսութեան ամենայն սրբոց աւգնութիւն շնորհելով յԱստուծոյ:

Արդ, որ ոք մտաւորութեամբ ընթեռնլով ճանաչէ զմեր աշխատութիւնս եւ աւգտի ի սմանէ, հայցեսցէ եւ ընդ իւրումն եւ ինձ թողութիւն մեղաց ի Տեառնէ, եւ ինքն հանդիպեսցի թողութեան ընդ իմոյն ի Քրիստոսէ Յիսուսէ Տեառնէ մերմէ, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս. ամէն, ամէն, ամէն:

GAYANE TERZIAN

GRIGOR MARASHET'S LITERARY LEGACY

Keywords:

Grigor Marashets'i, Matenadaran, grand catalogue, manuscript, collection, colophon, writing.

Grigor Marashets'i is a distinguished 12th century author, philosopher and monk. Three works by him, the “Woe Book”, “Confession of Sins,” and “On the Day of Death” have reached us and are kept in Mashtots Matenadaran as well as in the repositories of Jerusalem, Venice and Vienna (about 22 manuscripts). The themes of his spiritual-lyrical works are self-criticism, remorse, and confession.

The text of his lengthy colophon from Ms M108 is cited in the article.

⁶⁰ Սղմ. ձժԸ 163:

ГАЯНЕ ТЕРЗЯН

ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ГРИГОРА МАРАШЕЦИ

Ключевые слова: Григор Марашеци, Матенадаран, Генеральный каталог, рукопись, сборник, памятная запись (колофон), произведение.

Григор Марашеци – автор 12-ого века, известный философ и вардапет, живший и творивший в пустыне Есванц в Киликии. Из его произведений до нас дошли «Չալ Գիրք» (“Книга о горе”), «Մեղաներ» (“Исповедание грехов”) и «Չալի ակեր մահուան» (“О смертном дне”). Произведения Григора Марашеци хранятся как в Матенадаране (Институт древних рукописей им. Месропа Маштоца), так и в рукописных хранилищах Иерусалима, Венеции, Вены (около 22 рукописей). Его духовно-лирические произведения основаны на раскаянии и исповедании грехов.

В статье приводится текст пространного колофона автора из рукописи М 108.